
Sadašnji društveni razvitak u Hrvatskoj i etičke vrednote

Josip Grbac, Rijeka

UDK: 261.6
316.752
316.64 (497.5)
Pregledni znanstveni rad

Sažetak

Na temelju opsežnih istraživanja koja su o ovoj temi poduzeta u Hrvatskoj posljednjih godina, sada je potrebno ponuditi neki projekt "ozdravljenja" društva i pojedinca u Hrvatskoj. Elementi koji danas negativno utječu na govor o promociji vrijednosti u Hrvatskoj su pretjerana politizacija sveukupnoga društvenog života u Hrvatskoj, nedostatna uloga medija u informativnom i formativnom smislu, mentalitet klijentelizma sa svim svojim negativnim posljedicama, nekritičan pristup pitanju ulaska Hrvatske u Europsku Uniju te neodgovoreno pitanje želimo li Hrvatsku kao laičku ili laicističku državu. Specifičnost govora o vrijednostima u Hrvatskoj sastoji se u tome da vrijednosti još uvijek nisu potpuno izgubile svoju navezanost na religiju, tj. na njihovu transcendentalnu dimenziju. No, imajući u vidu našu prošlost, čini se da je jedini put uspostave neke ljestvice vrijednosti u Hrvatskoj put odgoja za vrijednosti. Odgoj za vrijednosti, osim uvažavanja kriterija koje u tom smislu nudi Europska Unija, u Hrvatskoj mora imati i specifične naglaske, kao što su odgoj za nacionalni identitet, solidarnost i zajedničko dobro.

UVOD

Naslov predavanja upućuje na to da se bavimo pitanjem vrednota u Hrvatskoj, tj. pitanjem koje su etičko-moralne vrednote hrvatskim građanima najvažnije, kako ih žive, kakva su njihova očekivanja, itd. O tom je pitanju, međutim,

provedeno posljednjih godina nekoliko istraživanja i rezultati su dostupni svima.¹

Štoviše, veliki dio ovih socioloških istraživanja povukao je za sobom interpretacije tih podataka od strane vrhunskih stručnjaka s raznih područja. Obradena su tako područja koja govore kako hrvatski građani gledaju na Crkvu i religioznost, na brak i obitelj, na neka socijalna pitanja, što misle o medijima u Hrvatskoj, itd.² Naravno da je prijeko potrebno znati gdje smo u tom smislu, pogotovo stoga što na ovim prostorima dugo godina nisu učinjena takva objektivna istraživanja. No, sva ta istraživanja pokazuju uglavnom kako stvari stoje, prikazuju *status quo* društva, zajednica i pojedinaca. Vrijeme je da krenemo korak dalje i vidimo je li moguće učiniti nešto kako bi se stvari promijenile, pogotovo u onim segmentima gdje je očito da su neke vrijednosti na rubu izdisaja u svijesti hrvatskih građana. Potrebno je ponuditi neki projekt "ozdravljenja" društva i pojedinca u Hrvatskoj. Ovaj projekt ozdravljenja kao bitnu svoju sastavnicu ima problem oživotvorenja etičkih vrijednosti u svijestima pojedinaca, na razini zajednica, u političkoj sferi, na razini kulture i javnog mnijenja. Taj projekt čini se nezaobilaznim za Hrvatsku u trenutku kada ona stoji na pragu ulaska u Europsku Uniju. Postoji samo jedna alternativa u ovom trenutku: ili poraditi na stvaranju konsenzusa oko toga koje su nam vrijednosti prioritetne, te bi cjelokupna politika, ali pogotovo civilno društvo sa svim njegovim udrugama trebali biti usmjereni na uspostavu, promociju i zaštitu ovih vrednota,³ ili nam predstoji ući u europsku zajednicu ogoljenih stavova,

¹ Usp. Razni autori, *Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999*. Podaci za Republiku Hrvatsku. Djelomično izvješće, u: Bogoslovska smotra, 70 (2000.) 2, str. 173-503. Posebno su značajne usporedbe ovih podataka s onima u nekim europskim zemljama: Usp. J. Baloban (prir.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 2005.; P. Aračić, G. Črpić, K. Nikodem, *Postkomunistički horizonti*, Đakovo, 2003.

² U navedenim časopisima se, osim rezultata istraživanja, donose i interpretacije tih podataka, strukturirane po temama. I u drugim publikacijama autori se obilno koriste rezultatima ovih istraživanja.

³ Usp. S. Baloban, G. Črpić (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, Zagreb, 2006.

vrednota, principa i prioriteta. Naime, u Europskoj Uniji, barem za sada, etičke vrijednosti nisu jedan od prioriteta o kojima se brine europska politika. Prioritet je svojevrсни politički pragmatizam koji nastoji za svaku članicu izvući maksimalni profit na političkom, gospodarskom i financijskom tržištu te na inim tržištima.⁴ Valja vjerovati papi Benediktu XVI. koji je, još kao kardinal, u svojem govoru na početku prošlih konklava, 18. travnja 2005., rekao: "Relativizam se (...) pokazuje kao jedino stajalište koje odgovara današnjem vremenu. Stvara se dakle diktatura relativizma u kojoj se ništa ne priznaje kao konačno i koja za posljednje mjerilo dopušta samo vlastitu osobu i njezine želje."⁵

To je očito budućnost na etičkoj razini koja nas u Europskoj Uniji očekuje.

1. SADAŠNJI DRUŠTVENI RAZVITAK HRVATSKE

Potrebno je razmotriti stanje u nekim segmentima društvenog života u današnjoj Hrvatskoj koji su ključni za pitanje

⁴ Europska se integracija od samih svojih početaka zasnivala ponajprije na pitanjima tržišta, a etička pitanja i pitanja o vrijednostima ostajala su u drugom planu. To znači da je problem etičkih vrijednosti u kontekstu Europske Unije postao aktualan tek posljednjih godina, pogotovo nakon pada Berlinskog zida i proširenja Unije. Usp. Emil Brix, *Zivilgesellschaft und Europa*, u: H. Pribyl, H. Renöckl (ur.), *Was macht Europa zukunftsfähig? Sozialethische Perspektiven*, Wien-Salzburg, 2004., str. 26-35.

⁵ Usp. Ivan Macan, *Vlada li danas diktatura relativizma*, u: *Obnovljeni život* 1 (2007.), str. 1. Jeremy Rifkin tvrdi: "Kada je riječ o tome kako ljudi razmišljaju i ponašaju se, ništa na svijetu nije važnije od njihova poimanja vrijednosti... U svjetskom istraživanju vrijednosnih stavova ispitanici iz različitih zemalja trebali su odabrati koje od dva sljedeća, međusobno suprotstavljena moralna uvjerenja najbolje odražava njihov vlastiti stav: 'Postoje potpuno jasne odrednice o tome što je dobro, a što zlo. One se odnose na svakoga, bez obzira na okolnosti', odnosno: 'Uopće ne postoje jasne odrednice o tome što je dobro, a što zlo. Dobro i zlo potpuno ovise o trenutačnim okolnostima'. Većina Europljana... odlučila se za drugi odgovor..." Jeremy Rifkin, *Europski san. Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*, Zagreb, 2006., str. 30-31.

uspostave ljestvice vrijednosti koja bi u budućnosti, pogotovo imajući u vidu skorí ulazak Hrvatske u Europsku Uniju, trebala biti nositelj društvenog života. Koji su ključni elementi sadašnjeg društvenog razvitka Hrvatske?

1.1. *Totalna politizacija sveukupnog života*

U Hrvatskoj nije do sada uspjelo uravnoteženje uloga i zadataka države kao političkog čimbenika te uloga i zadataka civilnog društva. Budući da su sva događanja devedesetih godina uglavnom ovisila o političkim odlukama, da je onda politika vodila glavnu riječ, što je i bilo nužno u vrijeme rađanja države, takva totalna politizacija ostala je živjeti do danas. Sva relevantna istraživanja pokazuju da razvoj civilnog društva kasni za razvojem političkog života. Za takvo stanje stvari nije kriva samo politika, tj. izvršna vlast u Hrvatskoj, nego i javno mnijenje koje upravo od ove politike očekuje rješavanje gotovo svih problema. Naravno da politici odgovara takvo stanje, no ona, s druge strane, i nema relevantnih čimbenika civilnog društva koji bi bili sposobni ponijeti teret u rješavanju nekih pitanja. Dovoljno je vidjeti aktivnosti i djelatnosti mnogobrojnih udruga koje danas postoje u Hrvatskoj i zaključiti kako velika većina njih nema nikakve političke moći ili značajne potpore javnog mnijenja.⁶ Puno govori i činjenica da velika većina udruga opstaje zahvaljujući isključivo državnom proračunu, drugim riječima novcu kojim velikim dijelom raspolaže nosilac političke vlasti.

Razvijeno civilno društvo, neopterećeno borbom za vlast pa ni potrebom stvaranja kompromisa u svim sektorima života, pogodan je teren za ozbiljan govor o vrednotama. Naime, civilno društvo pogoduje razvoju kreposti, pogotovo onih društvenog

⁶ Gojko Bežovan tvrdi da je u Hrvatskoj veoma ograničen broj organizacija koje se bave ljudskim pravima i demokratizacijom te da su relativno nerazvijene organizacije koje se bave socijalnim pravima i klasičnim građanskim pravima, kao što je pravo privatnog vlasništva. Usp. Gojko Bežovan, *Vrednote civilnog društva u Hrvatskoj*, u: Nova prisutnost 1/2 (2003.), str. 248-249.

karaktera, a određene kreposti, kao što su solidarnost, poštenje, osjećaj za zajedničko i opće dobro, nužan su preduvjet razvoju osjećaja za vrijednosti.

U Hrvatskoj su, također, slabo profilirane postmaterijalističke vrednote (samoostvarenje, želja za sudjelovanjem, kvaliteta života, a ne samo gospodarski rast). Razlog tome svakako leži u još uvijek nezavidnoj ekonomskoj situaciji u kojoj žive mnogi građani Hrvatske. Iz nedovoljnog razvoja civilnog društva i njegovih udruga te uz snažan državni aparat, na cijeni su vrednote koje profiliraju političko-gospodarski život, kao što je vrednota demokratskog odlučivanja, vrednota rada i profita, a još su uvijek slabe one vrijednosti koje su u temeljima civilnog društva, kao što su sloboda udruživanja, volonterstvo, solidarnost, socijalna pravda, poštenje, itd.⁷

To se posebno vidi iz načina kako mediji prate aktualna događanja u Hrvatskoj.

1.2. Problematičnost medija

Poseban problem u Hrvatskoj je medijski prostor. Mediji su, naime, sposobni stvoriti onaj *milieu* koji će biti podloga ustoličenju vrijednosti. Novija povijest pokazuje da su mediji bili ključan čimbenik u usmjeravanju razvoja nekog društva. Naivno smo očekivali da će i mediji u Hrvatskoj odigrati ovu ulogu u pozitivnom smislu. Drugim riječima, da će djelovati ne samo informativno nego i formativno. U Hrvatskoj svijet medija nije uspio ostvariti ni jedan od ova dva zadatka. Informacija je žrtvovala objektivnost interesima lobija, političkih, gospodarskih ili nekih drugih, a formacija putem medija gotovo je nepoznati pojam na ovim prostorima. Kako ovakvo stanje traje već godinama, praktično od osamostaljenja, već se malo-pomalo stvorilo javno mnijenje koje i nije spremno prihvatiti takvu odgojiteljsku ulogu medija. Javno mnijenje svaki govor o načelnim pitanjima shvaća kao politički obojen govor. Sadržaji

⁷ Usp. *isto*, str. 237-239.

koji pred sobom imaju ovakav odgojiteljski cilj, ne uživaju naklonost potrošača medija. Hrvatsko se društvo ubrzano približava onoj točki totalnog pragmatizma, kada svaki govor o vrijednostima ima prizvuk konzervativnosti i zaostalosti. Zasluga za takvo stanje velikim dijelom leži u medijima. Razlog tome svakako je niska obrazovanost novinara u Hrvatskoj, kako stručna tako i ona koja educira u nekim etičkim zahtjevima novinarske struke. Svijet medija u Hrvatskoj je u veoma kratkom vremenu prihvatio isključivo zakon tržišta. Problematično je što su tu logiku prihvatili i mediji koji se, barem najvećim dijelom, financiraju iz državnog proračuna pa po sebi ne bi trebali biti samo tržišno nego i odgojiteljski orijentirani.⁸

1.3. *Klijentelizam*

Treći čimbenik društvenog razvoja koji se negativno odražuje na govor o vrednotama je mentalitet koji već pomalo prerasta u sustav klijentelizma, u gospodarstvu, zdravstvu, pa i u svim ostalim sektorima života. Klijentelizam povlači za sobom mito i korupciju, pasivnost i neodgovornost.⁹ U sferi gospodarstva klijentelizam je stvorio nesagledive i dugoročno negativne posljedice, od kojih hrvatsko društvo boluje i danas. No, najveći problem klijentelizma nije u njegovim negativnim materijalnim posljedicama, u osiromašenju npr. srednjeg sloja građana, koji bi trebao biti glavni nosilac razvoja civilnog društva. Najrazornije posljedice klijentelizma stvara u sferi ljudskog duha, u svijesti građana, koji malo-pomalo počinju vjerovati kako za bilo kakav uspjeh nije bitno zastupati neke

⁸ Usp. Željko Mardešić, *Doprinos medija društvenom konsenzusu u Hrvatskoj*, u: S. Baloban, G. Črpić, (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, Zagreb, 2006., str. 123-131.

⁹ S problemom klijentelizma usko je povezan tzv. "amoralni familizam", koji Gojko Bežovan smatra jednim od glavnih obilježja hrvatskog društva. Usp. Gojko Bežovan, *Amoralni familizam kao prepreka ostvarenju načela supsidijarnosti u hrvatskom društvu*, u: S. Baloban, G. Črpić, (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004., str. 59-84.

vrijednosti, nego biti na strani pobjedničke struje u društvu. U posljednje smo vrijeme takav trend iskusili pogotovo u zdravstvu. Kako je ovo društvo spremno oduprijeti se klijentelizmu, najbolje dokazuje činjenica da su sankcionirani oni koji su mito primali, što je dobro, ali nitko se nije usudio uputiti riječ kritike onima koji su mito dali, dapače, oni su proglašeni gotovo herojima ovog društva. Poruka koja je iz svega toga slijedila bila je kristalno jasna: nedopustivo je primati mito, ali ga se može uvijek nuditi i davati. Drugim riječima, osudili smo krajnje profitere klijentelizma, ali nismo spremni osuditi i one koji ga potiču. Kada veliki broj ljudi u jednom društvu prihvati ovakav način ponašanja, kada sve to postane dio mentalnog sklopa velikog broja građana, govor o vrednotama i krepostima postaje utopija. Od strane Crkve učinjen je u tom smislu pozitivan pomak, pogotovo nakon objavljivanja Kompendija socijalnog nauka Crkve. U njemu je socijalni nauk Crkve predstavljen kao sastavni dio vjere. Drugim riječima, svaki kršćanski poduzetnik od sada će morati imati na umu da kršenjem odredaba socijalnog nauka, koje ide na štetu dostojanstva ljudske osobe, čini grijeh u istinskom smislu riječi. Nota *Borba protiv korupcije* Papinskog vijeća za pravdu i mir govori o korupciji u tom smislu.¹⁰ Ako je taj socijalni nauk sastavni dio vjere i bitan čimbenik kršćaninova djelovanja, onda će i korupcija moći dobiti obilježje istinskoga grijeha, a ne samo biti vrjednovana kao neminovna pratilja sveukupnog čovjekova djelovanja. Svijest o tome da je korupcija istinski grijeh, u Hrvatskoj gotovo da i ne postoji. Krajnje je vrijeme da se o tome progovori.

1.4. *Nekritičan pristup europskim integracijama*

Tipična pojava u razvitku hrvatskog društva posljednjih godina jest svojevrsan nekritičan pristup pitanju ulaska

¹⁰ Hrvatski tekst Note vidi u: J. Baloban, G. Črpić (ur.), *Socijalni kompendij: izazov i nadahnuće*, Zagreb, 2007., str. 117-126.

Hrvatske u Europsku Uniju, pogotovo od strane službene politike.

Aktualna politička i društvena situacija u Hrvatskoj jedva da omogućuje mirno i objektivno suočavanje s ovim pitanjem. Već nekoliko godina tema "Hrvatska u Europi, kako i kada?" jest eminentno političko pitanje. Dobiva se i gubi izbore ovisno o tome kako se netko postavi u odnosu na ovu temu. Iz političkih i gospodarskih razloga mi smo nekako prisiljeni, bez uvažavanja ikakvih pretpostavki i uvjeta, biti proeuropski opredijeljeni. To nas je dosad sprječavalo da kritički analiziramo ovo pitanje. Europu prihvaćamo sa svojevrsnim entuzijazmom, barem na razini službene politike.

Iza nas je rat a aktualna, prije svega gospodarska i financijska kriza u kojoj se nalazi hrvatsko društvo, nameće jednu isuviše usku viziju odnosa između Europe i Hrvatske, viziju koja uglavnom počiva na mjerenju ekonomskih i financijskih prednosti ulaska u Uniju. Čitavo područje kulture, etike i religije, odgoja, pa čak i politike, ostaje na rubovima razmišljanja i djelovanja. Naravno da je budućnost Hrvatske u europskim i svjetskim integracijama. Već duže vrijeme hrvatska politika na tom usmjerenju temelji svoje djelovanje, pritom nailazeći na svekoliko odobravanje. Bilo bi suvišno nabrajati razloge zašto je tome tako i zašto tako mora biti. Oni su politički, gospodarski, kulturološki, civilizacijski. Ono što i sasvim površnom promatraču takvog stanja upada u oči, jest posve nekritičan pristup pitanjima vezanim uz integracijske procese, u smislu da se gotovo nigdje ne dovode u pitanje etički kriteriji na kojima bi to europsko jedinstvo trebalo funkcionirati.

Ono što zabrinjava jest da se pitanje vrednota, kao jednog od uvjeta ulaska u Europsku Uniju, uopće ne shvaća ozbiljno, čak ni u javnom mnijenju.

1.5. *Laička ili laicistička država?*

Ono što objedinjuje različite fenomene sadašnjeg društvenog razvoja Hrvatske, svakako je neodgovoreno pitanje

hoćemo li u budućnosti imati laičku ili laicističku državu, laičko ili laicističko društvo.¹¹

To se pitanje latentno provlači kroz političke i stručne rasprave na svim poljima. Laicističko poimanje uređenja društva ne dopušta govor o vrijednostima koje bi imale apsolutni karakter jer negira bilo kakvu transcendentálnu dimenziju. Iako Ustav Republike Hrvatske optira za laičku državu,¹² u praksi se provlači laicističko poimanje koje priječi profiliranje bilo kakvih transcendentálnih, tj. apsolutnih vrijednosti u hrvatskom društvu. Zalaganje za vrednote ostaje deklarativnog tipa, kako u programima političkih stranaka tako i u sveukupnim nastojanjima oko priključenja Hrvatske Europskoj Uniji. U praksi klizimo u relativizam koji je glavna karakteristika laicizma. Naravno da nejasnoće oko ovog pitanja bitno utječu, u negativnom smislu, na govor o vrednotama u hrvatskom društvu.

2. ODNOS VREDNOTE I NORME – PITANJE PREVENCIJE

Kada govorimo o vrednotama, ne mislimo na apstraktne pojmove, nego na vrijednosti koje bi trebale biti sposobne motivirati čovjeka da se aktivno zauzme za rješavanje određenih problema vezanih uz dotičnu vrednotu. Kada govorimo npr. o vrednoti obitelji, onda mislimo na to koliko su pojedinac i zajednica spremni uložiti napora i truda, sredstava i rada u promociju i očuvanje te vrednote. Drugim riječima, vrednota mora biti sposobna, tj. dovoljno prisutna u svijestima ljudi, da može utemeljiti normu ponašanja. Ako neka vrednota, bez obzira koliko značajna bila, ne znači više nikome ništa, tj. kao takva ne može biti temelj nikakve norme, jer nitko do nje ne

¹¹ O tome u nekoliko navrata opširno razmišlja prof. Josip Sabol, u tekstovima u Glasu Koncila, ali i u knjizi *“Sloboda i odgovornost”*, Glas Koncila, Zagreb, 2001.

¹² Članak 40. Ustava kaže: “Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja.”

drži pa ni do norme koja tu vrednotu ostvaruje, ona ne može biti smjernica društvenom životu. Upravo ta činjenica može djelovati zabrinjavajuće. Ako, naime, statistike pokazuju da su na ljestvici vrijednosti, neke vrijednosti koje su značajne u svijestima ljudi, drastično pale, može se dogoditi da one postupno postanu beznačajne u praksi, i da nitko više ne vidi potrebu na te vrijednosti navezati neke norme. Ta sudbina mogla bi zadesiti neke norme na planu spolnog morala (predbračni odnosi, pobačaj, umjetna oplodnja...), ali i na planu društvenog morala (vrednota poštenja nestaje pred agresijom korupcije, koja postaje nova društvena "krepost"; vrednota solidarnosti gasi se pred agresijom individualizma, itd.). Osjeća se, dakle, potreba da u nekim segmentima društvenog života i u odnosu na neke vrednote koje su posebno ugrožene djelujemo preventivno.

3. ODNOS IZMEĐU VRIJEDNOSTI, RELIGIJE I ETIKE U HRVATSKOM DRUŠTVU

Da hrvatsko društvo već desetljećima počiva na etičkim vrijednostima koje su odavno sastavni dio povijesnoga, kulturnoga i etičkog naslijeđa Europe, izvan je svake sumnje.¹³

Govorimo o nekim temeljnim oblicima ponašanja i kulture, o vrijednostima koje su oduvijek tvorile i danas tvore temelj društvenog života ovoga naroda te proizlaze iz nekih povijesnih i kulturalnih činjenica. Možemo ustvrditi kako su i neke etičke vrijednosti koje su se na ovim prostorima poštivale bile istovjetne onim europskim, kao što je npr. vrjednovanje čovjeka i posebno žene. Žena je u Hrvatskoj dobila pravo glasa puno ranije nego u nekim europskim zemljama. U Švicarskoj je ona dobila to pravo tek godine 1948. Ono što, dakle, najbolje pokazuje povezanost Hrvatske s Europom, jesu etičke vrijednosti koje današnja

¹³ Usp. Josip Grbac, *Kroatien - Nation in Europa*, u: S. Baloban, A. Rauscher (ur.), *Herausforderung Europa. Die Christen im Spannungsfeld von nationaler Identität, demokratischer Gesellschaft und politischer Kultur*, München, 2004., str. 9-17.

Europska Unija prihvaća u svojoj Konstituciji i koje se nalaze u samim temeljima hrvatske države. To je ono što bi trebalo postati temeljem sveukupne integracije Hrvatske u današnju Europsku Uniju. Mislim na pitanje poštivanja ljudskog života, pravo na privatno vlasništvo, na prava obitelji, na procedure političkog života koje možemo nazvati demokratskima, itd. Bile su to vrijednosti koje su počivale na temeljima vjere. Te su vrijednosti danas u Hrvatskoj još uvijek donekle religiozno obilježene. Religija ostaje temeljem etike. Jedna čista sekularna etika nije još zaživjela na ovim prostorima. Naime, sociološka istraživanja jasno pokazuju kako poštivanje ili vrjednovanje nekih vrijednosti u Hrvatskoj u visokom stupnju ovisi i o religioznoj svijesti građana. Kada, dakle, govorimo o etici uvijek nekako podsvjesno pomislimo na religiju. I mislim da to nije loše. Jer, nastojimo li nekim vrijednostima priznati apsolutnu valjanost i kao takve ih braniti, onda je to moguće samo ako one ne izgube potpuno svoju religioznu dimenziju, onu "vertikalnu" dimenziju. U suprotnome, te vrijednosti propadaju veoma brzo, čim propadne čovjek koji ih promovira, čim nestane njegov autoritet. Ako, dakle, mislimo na povezanost etičkih vrijednosti i religije u Hrvatskoj, onda bi za neku integraciju Hrvatske u Europsku Uniju bilo značajno da ta Europa ne odustane potpuno od ove religiozne utemeljenosti etičkih vrijednosti. To se je, nažalost, dogodilo, o čemu svjedoči Europski ustav. No, religiozna utemeljenost vrednota nije izgubila na snazi, ako ni zbog čega drugog onda zbog toga što je jasno da projekt stvaranja tzv. univerzalne ili svjetske etike, utemeljene na vrijednostima bez prizivanja transcencije, nije uspio.¹⁴ Iako se još uvijek zagovara moralni konsenzus temeljen na takvoj etici,¹⁵ važno je uočiti da takav konsenzus nije jednostavan, a možda nije ni moguć. Naime, nije problem složiti se oko nekoliko vrijednosti koje smatramo važnima. Problem je poimanje stupnja obvezatnosti koje one sa sobom

¹⁴ Usp. J. Grbac (ur.), *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, Pazin, 2003.

¹⁵ Usp. B. Zvonimir Šagi, *Crkva u Hrvatskoj pred izazovima društvenih i nacionalnih podjela*, u: S. Baloban, G. Črpić (ur.), *Društveni konsenzus u Hrvatskoj*, Zagreb, 2006., str. 24.

nose. Za kršćane je norma “Ne ubij!” apsolutnog karaktera. Je li ona takva i za sve druge građane jednog društva?

Totalitarni režimi stvarali su ljestvice vrijednosti temeljene na autoritetu koji je sebi pridavao gotovo sakralni karakter. Nakon propasti takvog modela uspostave i promocije vrijednosti nije stvoren nikakav drugi, alternativni model. Tako je bilo očekivano da su se vrijednosti našle na brisanom prostoru, te su i one podlegle zakonitostima tržišta. Iz rasprava koje su vođene posljednjih godina na planu bioetičkih pitanja, postaje jasno da ni vrednota ljudskog života nema apsolutnu vrijednost na europskim prostorima. Kako ni jednostavna tzv. “restauracija tradicionalnog morala” nije moguća, postavlja se pitanje stvaranja jedne “etike trećega tipa”,¹⁶ a ona je ostvariva jedino odgojem za vrednote.

4. ODGOJ ZA VREDNOTE

Iz svega rečenoga nameće se zaključak da je jedini put koji u Hrvatskoj može ostvariti nekakav preokret u smislu uspostave općevažećih normi djelovanja temeljenih na priznatim vrijednostima, put odgoja za vrijednosti. Govor o etičkim vrednotama koje bi trebale postati temeljem društvenog razvitka podrazumijeva ponajprije govor o odgoju za vrednote. Taj se

¹⁶ Usp. I. Podmanicky, *Erziehung zu kompetenten Menschen im gegenwärtigen Schulsystem*, u: H. Renöckl, A. Dufferova, A. Rammer (ur.), *Rudern auf stürmischer See. Sozialethische Perspektiven in Mitteleuropa*, Wien-Würzburg, 2006., str. 264-275. Autor navodi primjer Slovačke, u kojoj već godinama postoji projekt “Millennium” koji se zasniva na uvođenju u odgoj i obrazovanje predmeta *etički i religiozni odgoj*. Cilj projekta je, pored stjecanja nužnoga znanja, posredovanje moralnih normi i vrijednosti, s posebnim naglaskom na potenciranje socijalnih sposobnosti koje predstavljaju osnovu za etički odgoj. Projekt nastoji kod učenika ostvariti mnoge ciljeve: otvorena i istinska komunikacija; samopoštovanje, samoprihvatanje, uočavanje vlastitih slabosti i pozitivnosti; poštivanje i prihvatanje drugoga, pozitivno vrjednovanje drugoga; kreativnost u rješavanju problema; otvoreno i taktično izražavanje vlastitih osjećaja; zauzetost za opće dobro i ciljeve koji nisu samo osobni, itd.

zaključak nameće ne samo iz perspektive ulaska Hrvatske u Europsku Uniju nego i imajući u vidu našu prošlost.

Naime, naša prošlost nabijena je negativnim događanjima, koja su ostavila neizbrisive tragove u mnogim ljudima, možda i generacijama, pa se čini da svaki govor o vrednotama mora početi od onih najmlađih. Sintagmu “čišćenje sjećanja” Ivana Pavla II. u Hrvatskoj možemo prevesti riječima “novi početak”. To nije pesimistična tvrdnja koja smatra da su sadašnje generacije ljudi nesposobne promicati vrednote u Hrvatskoj. To samo znači da je u Hrvatskoj previše umornih ljudi, pa bismo se stoga svim snagama trebali okrenuti novim mladim generacijama. Govorim konkretno o nužnosti stvaranja kvalitetnijega i bogatijega programa etičkog odgoja u školama, te posebno o ulozi koju bi u tom smislu trebale preuzeti katoličke škole u Hrvatskoj. Valja također razmišljati o potrebi ponovnog oživljavanja odgoja u školi. Taj segment uvelike je zaboravljen u Hrvatskoj, te se škola uglavnom svodi na stjecanje znanja.

Znanje koje škola nudi, uvijek je “iskustvo iz druge ruke”, što kao posljedicu može imati gubitak osjećaja prave stvarnosti. Zato se od moderne škole ne očekuje samo da kod učenika traži vjernost prenesenom znanju nego da kod učenika prouzroči inovativnu energiju. Živimo u društvu koje možemo definirati “društvom trenutnog događanja”. “Mekdonaldizacija” s popratnom dezorijentiranošću postaje neka vrst društvene kreposti. Traži se prilagodljivost i fleksibilnost umjesto vjernosti i trajnosti. Čovjek u modernom društvu je poput prolaznika koji sve doživljava usputno: mi više nismo hodočasnici nego turisti ili igrači. To je teren na kojem živimo i gdje odgajamo. Što to znači za pedagogiju? Zacijelo će ona i dalje upućivati na važnost kreposti, kao što su istinitost, respekt, povjerenje i tolerancija. No, za razliku od prethodnih razdoblja, pedagogija će danas morati ponajprije pokazati kako se do toga dolazi, a ne samo nuditi gotove formulacije. Drugim riječima, bit odgoja nije ponajprije u odgovorima koje će se ponuditi, nego u pitanjima koja će se postaviti. Odgovori na neki način zatvaraju krug i definiraju *status quo* problematike. Pitanja, naprotiv, otvaraju

vidike, stvaraju u ljudima želju za nepoznatim i otvorenost prema novome.¹⁷

Očito je da se odgoj ne postiže samo učenjem teorijskog znanja, nego ponajprije praksom. Konkretno, to znači da, kada ustvrdimo kako bi škole učenicima trebale usađivati neke vrijednosti, onda moramo istodobno reći da one moraju u njima probuditi osjećaj za ljestvicu tih vrijednosti.¹⁸ "Politička izobrazba volje u vremenu pluralnosti ne bi samo trebala ostati uokvirena ustavom (zakonskim normama) pojedinih država, nego i temeljnim vrijednostima – odgojem i obrazovanjem."¹⁹ Sposobnost razlikovanja što je u pojedinom trenutku važnije, bitna je etička pretpostavka uključivanja mladog čovjeka u društvo. Škola kao obrazovno-odgojna institucija nema namjeru stvarati fundamentaliste ili fanatike bilo kakve vrste, nego ljude koji će se na političkom, gospodarskom ili nekom drugom području znati odrediti prema važnosti i hitnosti kojom neka vrijednost mora *hic et nunc* biti ostvarena u praksi. To podrazumijeva i odgoj za stvaranje zdravih kompromisa, kada nije moguće zastupati cjelokupnu zaštitu neke vrijednosti, pogotovo kada se radi o donošenju nekih zakona koji nastoje kompromisom doći do određenih rješenja. Hrvatsko društvo uskoro će biti suočeno s potrebom donošenja nekoliko zakona o zaštiti života, dostojanstva rađanja i umiranja. Od mladih intelektualaca očekivat će se da zauzmu stav, pogotovo ako budu imali funkcije u nekim gremijima. Tada će biti potrebno stvarati i kompromise u granicama mogućega. Znati ići u kompromis ne odstupajući od apsolutne valjanosti vrednote – to će biti ključno pitanje koje će se postavljati svakom

¹⁷ U tom je smislu poučan primjer katoličkih škola u Austriji: usp. Josef, Janda, *Katholische Schulen auf dem Weg ins dritte Jahrtausend*, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift* 3/1999., str. 261-266; usp. također: C. Nanni, *Per una pedagogia (e una scuola) del "come e del perchè"*, u: *Seminarium* 1/1998., str. 91-193.

¹⁸ Cijeli broj 2/1992. revije *Seminarium* posvećen je temi: De educatione ad valores.

¹⁹ I. Koprek, *Odgoj i obrazovanje između pluralizma i europskih vrednota*, u: *Katolička škola pred izazovima društvenih promjena*, Rijeka, 2003., str. 106.

ozbiljnom građaninu Hrvatske. Klasičan primjer jest naputak enciklike *Evandjelje života* kršćanima o tome kako će se ponašati zastupnik u parlamentu kada bude morao glasovati za neki od prijedloga zakona o pobačaju. Tada će on, dajući najprije svima do znanja da nijedan prijedlog u potpunosti nije u skladu s kršćanskim naukom, pa tako ni u skladu s njegovom savjesti, poduprijeti onaj prijedlog zakona koji je najmanje štetan.²⁰

5. SPECIFIČNOSTI ODGOJA ZA VREDNOTE U HRVATSKOJ

5.1. *Između sociologije i utopije*

Postavlja se, ponajprije, ključno pitanje: kako govoriti o ovoj temi i, dakle, kako odgajati, tj. na temelju kakve metodologije? Da li najprije analizirati stanje u društvu, sociološki, pa tek onda govoriti o tome kako bi škola trebala odgajati da mladi ljudi postanu što korisniji i prilagođeniji takvom društvu, ili treba postaviti pred nas neki oblik društva koje bi bilo više-manje idealno pa onda postaviti smjernice odgoja koje će stvarati pogodne ljude za takav oblik društva? U prvom slučaju riskiramo da sociološke činjenice prihvatimo kao trajne postavke, s čime se ne bi složili ni sami sociolozi, a u drugom slučaju moglo bi se dogoditi da odgajamo ljude za jedan utopijski tip društva koji će eventualno postojati samo u eshatologiji. Slijediti sociološke činjenice, lakši je put. To je put kojim često ide i hrvatski zakonodavac. Zato je on, npr. izbjegao definirati što je to obitelj, jer je imao u vidu sociološke činjenice da postoje razni tipovi "obiteljskih" zajednica u Hrvatskoj. Čini se da postoji neki treći put, koji bih ovako definirao: valja stvoriti neku ljestvicu trajnih vrijednosti, bez kojih bilo kakav oblik društva ne može opstati, te onda odgajati za te vrijednosti. Te bi vrijednosti trebale visoko kotirati kod naših učenika, bez obzira na povijesne okolnosti nekog društva ili na način kako će one biti ostvarene u praksi. Stvoriti takve generacije mladih ljudi,

²⁰ Usp. *Evandjelje života*, br. 73.

temeljna je zadaća svake škole u modernom svijetu, sukladno kršćanskom gledanju na stanje stvari. No, s druge strane, mi moramo imati pred očima aktualno stanje hrvatskog društva i postaviti pitanje o prioritetima koje bi u svoje odgojne programe trebala uvrstiti škola u današnjoj Hrvatskoj, kako bi mogla efikasno pridonijeti stvaranju novih generacija ljudi i građana Hrvatske. Svaki bi program odgoja općenito, trebao imati pred očima i viziju budućnosti ovog društva, barem za nekoliko idućih godina, tj. pitati se: Kamo ide hrvatsko društvo i što će nam biti potrebno, kakvi će nam građani biti potrebni, kakav tip čovjeka moramo odgojiti? U tom smislu, odgoj vrijednosti danas u Hrvatskoj postavlja školi i neke specifične zadaće koje možda nisu toliko prisutne u općim smjernicama što dolaze s viših instanci, pogotovo od strane Europske Unije.

Zbog specifičnosti povijesnog trenutka u kojem djeluje hrvatsko školstvo u odnosu na ono u Zapadnoj Europi, hrvatske škole imaju puno širi spektar tema za koje moraju obrazovati i odgajati. Mislimo samo na odgoj za odgovorno političko djelovanje. Dok u Europi mladi imaju primjere u starijima, kod nas je trebalo u tom smislu gotovo početi iznova. Svojevrsni spektar društvenih kreposti koji u nekim zapadnim zemljama već odavna postoji, u nas valja tek stvarati: solidarnost, odgovornost za okolinu, poduzetničko poštenje, građanska odgovornost, itd. To znači da škola u Hrvatskoj mora svoje obrazovanje i odgoj započinjati na temeljima humanističkog morala i etike, bez obzira na to što je na toj razini nemoguće postići maksimalni konsenzus, a religijsku nadogradnju prepustiti vjeronauku ili nekim drugim instancama. To je kompromis s kojim se moramo suočiti, s obzirom da čekanje na neki maksimalni konsenzus oko obvezatnosti nekakve ljestvice vrednota može na duge staze biti kontraproduktivan.

Problem, naime, nastaje onda kada se moralni i etički odgoj izjednačava s religioznim odgojem. To što je škola državna, ne znači da ona ne smije odgajati za etičke vrijednosti kako ne bi nametala određeni pogled na svijet. Alternativa, naime, nije između ovakvih ili onakvih vrijednosti, nego između vrijednosti ili relativizma. Vrijednosti su općenite, iako postoje znatne razlike između svjetonazora koji za podlogu ima kršćanstvo

i onoga koji se temelji na islamu. No, pretpostavljam da se nećemo olako pomiriti s činjenicom da odustanemo od bilo kakvog odgoja za vrijednosti kako ne bismo uvrijedili “onu drugu stranu”. Drugim riječima, valjda ćemo smoći snage govoriti o jednakosti žene i muškarca i u školi koju pohađa određeni broj djece muslimana, koji na tu temu gledaju drugačije. Valjda ćemo smoći snage govoriti o nužnosti međureligijskog dijaloga i o neprihvatljivosti metode religijskog terorizma kakvoga upoznajemo u muslimanskom svijetu.

Stjecanje znanja u nekom je smislu etički neutralno. Programi diktiraju prijenos znanja. Problem odgoja jest uporaba znanja na etički i moralan način, a ne kao što to propovijedaju modernisti. Tu postoji opasnost prenaplašavanja onoga što bi mogao biti tzv. kršćanski ili katolički *specificum*. Iako postoji mnogo teorija o tome što tvori kršćanski *specificum*, mislim da se on može svesti na aksiom: radikalizacija onog dobrog ljudskog ponašanja. Katolik, ni pod koju cijenu, ne relativizira temeljne moralne sadržaje. Ali je ipak najbitnije da svi mi, bili vjernici ili ne bili, držimo do etičkih i moralnih vrijednosti, iako će prag do kojega smo spremni zastupati te sadržaje varirati.

5.2. *Odgoj integralne ljudske osobe*

UNESCO je opisao cjelokupni sustav odgoja i obrazovanja koji je, kao neki vrijednosni orijentir, sadržajno usmjeren na četiri glavna područja. To su: 1. obrazovanje (odgoj) za biti, 2. obrazovanje (odgoj) za znati, 3. obrazovanje (odgoj) za djelovanje i 4. obrazovanje (odgoj) za zajednički život.²¹

Jedino ako odgoj slijedi obrazovanje, moguće je odgajati integralne osobe. Pod “integralnom osobom” mislimo na: 1. pravo čovjeka da uvijek i bez straha iznosi istinu u svim njezinim dimenzijama; 2. pravo svakoga na izbor vlastite vjere; 3. konačno, mislimo na razlikovanje koje valja učiniti između “živjeti” i “postojati”. “Živjeti” označava biološko-

²¹ Usp. Ivan Koprek, *nav. dj.*, str. 140.

fiziološki način postojanja, dok “postojati” ili “egzistirati” implicira svijest, odlučivanje, odgovornost, smisao. Pedagogija škole uvijek će biti popraćena određenom antropologijom, dakle, poimanjem čovjeka koje nastoji ostvariti u određenoj kulturi. Ako ovu antropologiju relativiziramo, kao što se događa u globalizacijskom svijetu, postavlja se pitanje kakvim pedagoškim metodama djelovati odgojno?

Kroz povijest se o dostojanstvu ljudske osobe u školama govorilo imajući ponajprije u vidu gospodarske i općenito socijalne prilike u kojima čovjek živi. Iako ovaj aspekt ne gubi na važnosti, imajući u vidu moderni gospodarski sustav, pogotovo u tranzicijskim zemljama, u današnje vrijeme valja naglasak staviti na pitanje dostojanstva čovjeka pod bioetičkim vidom. Bioetika, politika, gospodarstvo i kultura usko su povezani, te je nemoguće o toj temi govoriti parcijalno. Osim toga, nigdje kao u bioetičkim pitanjima problem čovjekova dostojanstva ne poprima tako dramatičan prizvuk i društvenu relevantnost. Kada je u pitanju dostojanstvo čovjeka, više se ne radi ponajprije o pitanjima poboljšanja uvjeta života, pravednim odnosima između poslodavca i radnika, pravu na sindikalna udruživanja, i tome slično. Danas se radi o pitanju opstojnosti čovjeka kao takvog. Osim toga, nigdje kao na tom planu nisu mogući jeftini kompromisi. Ako npr. katoličke škole operiraju antropologijom koja kaže *Homo imago Dei est*, kakvu će antropologiju usvojiti državne škole?

5.3. *Odgoj za nacionalni identitet*

Ne smijemo zaboraviti da je hrvatski školski sustav nastao s nastajanjem hrvatske države. Dalo se predvidjeti da će rat ostaviti mnoge negativne posljedice u dušama i razumima ljudi, da će zatrovati cijele generacije, stvoriti barijere u razmišljanjima koje nije moguće eliminirati u kratko vrijeme. To znači da će škola morati prihvatiti nov način obrazovanja i odgoja, koji će stvoriti nove ljude, neopterećene

bremenom prošlosti, građane buduće Europe.²² Naravno da je pretpostavka svega toga i svijest o nacionalnom identitetu, koja je sustavno bila zatirana u školama nakon rata. Tako, dok su škole u razvijenim europskim zemljama gradile na nekim već postojećim vrijednostima koje su eventualno zaboravljene i relativizirane, ali ih samo valja obnoviti, mi smo morali graditi sve ispočetka. Škola u Zapadnoj Europi lakše u svoje odgojne sustave uvodi univerzalne vrijednosti, jer ima već izgrađenu svijest o nacionalnom identitetu. Mi moramo ići usporenijim korakom. Dijalog je plodonosan samo ako je svaki sudionik svjestan svojeg identiteta. Inače, dijalog i suradnja postaju jeftino prihvaćanje svakojakih kompromisa. Ne možemo u sadašnjem trenutku očekivati od škole u Hrvatskoj da bude bezrezervno otvorena svim sadržajima u ime univerzalnosti. Apsurdno bi bilo takav odgoj, koji hoće najprije naučiti dijete tko je i što je, definirati kao ksenofobiju. Odgoj za pluralizam moguć je samo ako je prethodno jasna ljestvica vrijednosti; u suprotnome, taj odgoj postaje odgoj za relativizam. Moguće je odgajati za život u ujedinjenoj Europi, ali je prethodno potrebno jasno znati tko smo. U suprotnome, upast ćemo u jeftini kozmopolitizam, koji se pretvara u sluganski mentalitet. Osobito se u pitanjima obrazovanja i odgoja ne smiju preskakati stepenice.

5.4. *Odgoj za solidarnost*

Odgojiti čovjeka znači jednostavno učiniti ga moralno odgovornim u vlastitom djelovanju. Moralna odgovornost

²² Poljski socijalni etičari upozoravaju da se u Poljskoj nije dogodilo ozbiljno sučeljavanje s prošlošću koja je bila obilježena komunističkim režimom. Zato smatraju da etička zadaća sučeljavanja i nadilaženja prošlosti predstavlja početnu točku duhovne obnove poljskog društva. Usp. Aniela, Dylus, *Sozialethik im aktuellen Pluralismus von Gesellschaftskonzepten*, u: H. Renöckl, A. Dufferova, A. Rammer (ur.), *Rudern auf stürmischer See. Sozialethische Perspektiven in Mitteleuropa*, Wien-Würzburg, 2006., str. 132-141. Svakom objektivnom promatraču upada u oči da istovjetna situacija postoji i u Hrvatskoj.

nikada ne ostaje samo osobna intimna vlastitost nego se proteže na bližnjega i na društvo u cjelini. Moderno društvo teži prema individualizaciji ili intimizaciji moralne odgovornosti, u smislu da je shvaća kao intimni osjećaj čovjeka koji svoje čine može opravdati vlastitom savješću. Moderni čovjek, međutim, tu odgovornost procjenjuje uglavnom egoistički, tj. mjerilo onoga što je dobro, a što zlo je on sam, njegovo zadovoljstvo, sreća ili uspjeh. Takav individualistički pristup koji nam svijet nameće, izravna je posljedica konzumističkog društva, gdje je najbitnije da većina ljudi brine ponajprije o tome što i koliko će potrošiti, a ne o temeljnim odrednicama društvenog života. Globalizaciji je prioritet stvoriti potrošačko, a ne solidarno ili pravedno društvo. Odgoj, naprotiv, mora u mladom čovjeku pobuditi osjećaj da kriterij moralne odgovornosti nije ponajprije "ja", nego "mi". Sumnjam da će generacije koje su dugo godina živjele pod komunizmom biti sposobne učiniti taj iskorak. Nametnuti kolektivism, naime, je kao prirodnu suprotnost ili opoziciju stvorio u svijestima mnogih ljudi egoizam, pa i u prosudbi što je dobro a što zlo. Ono što je kolektivno, postalo je sinonim za "ničije", drugim riječima, ono što je kolektivno, nije shvaćeno kao nešto prema čemu bi se trebalo ophoditi s moralnom odgovornošću. Zato je na mlađim generacijama da učine taj preokret u razmišljanju i ponašanju. Svojevrsni pomak u tom smislu učinjen je na planu ekologije. Isto valja učiniti na planu zaštite čovjekova dostojanstva, promocije solidarnih i pravednih odnosa u društvu, u ophođenju sa zajedničkim dobrom, itd.²³

5.5. *Odgoj za zajedničko dobro*

U većini tekstova socijalnog nauka, ali i u mnogim deklaracijama i komentarima, velika pozornost posvećuje se definiranju onoga što zajedničko dobro jest, u čemu se sastoji;

²³ Usp. Željko Tanjić, *Supsidijarnost i solidarnost u svjetlu novoga kompendija socijalnog nauka Katoličke crkve*, u: J. Balaban, G. Črpić (ur.), *Socijalni kompendij: izazov i nadahnuće*, Zagreb, 2007.

govori se o pravima koje svatko ima na zajedničko dobro, itd. U aktualnom hrvatskom društvu posebno je važno naglasiti i granice gdje prestaje pravo korištenja zajedničkog dobra, tj. granice kada naše djelovanje zapravo šteti zajedničkom dobru. Moderni je čovjek inače spreman do u tančine uvidjeti koja su mu prava, ali je spor u spoznavanju granice tih prava. Ovdje se može konkretno pokazati kako uzimanje od zajedničkog dobra često prerasta, a da toga netko i nije potpuno svjestan, u štetu za zajedničko dobro. Graditi veliku tvornicu koja u atmosferu izlučuje velike količine otrovnih tvari, na prvi pogled pridonosi zajedničkom dobru jer nudi zaposlenje mnogim ljudima. U daljnjoj budućnosti, međutim, taj pothvat će biti na štetu zajedničkog dobra, i to u puno većoj dimenziji od koristi koju u jednom trenutku stvara. Prema tome, govoriti o zajedničkom dobru bez naglašavanja nekih etičkih kriterija i prioriteta, ostaje apstraktno izlaganje. Etički kriterij uporabe i korištenja zajedničkog dobra jest dobro druge osobe ili, pak, u minimalnoj mjeri, nenanošenje štete drugoj osobi.²⁴ Drugim riječima, zajedničko dobro i moje pravo na zajedničko dobro mora biti tumačeno unutar zakonitosti tzv. "održivog razvoja". Onim što meni ili nama sada koristi etički je opravdano koristiti se samo u mjeri u kojoj to moje korištenje ne šteti drugima sada ili u budućnosti.²⁵

Postoji, međutim, i niz drugih čimbenika koji se tradicionalno nisu ubrajali u pojam općeg ili zajedničkog dobra, nego su smatrani elementima samo osobne moralnosti, a danas, u hrvatskom društvu, postaju nezaobilazni uvjet ostvarenja općega dobra. Mislimo samo na važnost koju bi za opće dobro imao neki barem minimalni etički kodeks ili konsenzus u javnim medijima glede zaštite čovjekova dostojanstva, respektiranja privatnosti, brige za javno izgovorenu ili napisanu riječ, težnje za istinom. Ta tema mora postati sastavni dio razmišljanja o

²⁴ O temi zajedničko dobro usp. H. Hamm, *Christliche Gesellschaftslehre im wirtschaftlichen Unternehmen*, Trier, 2000.

²⁵ Usp. J. Grbac, *Održivi razvitak – smrtonosni učinci napretka*, u: *Odgovornost za život*. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija, Split, 2000., str. 123-130.

općem dobru jer se u medijima, tj. u javnome mnijenju, igra odlučujuća igra o tome kakvi će nam biti moralni i etički standardi u društvu i kakve ćemo društvene kreposti razvijati i njegovati.

ZAKLJUČAK

Crkva se ne može pomiriti s argumentom da Hrvatska mora ući u Europu ponajprije zbog ekonomskih standarda, finansijskih prednosti, političke nužnosti. Ona ustrajava na tome da se Europa mora prepoznati kao “zajednica s dušom”, gdje siromašni ima ista prava kao bogati, veliki kao mali, nerođeno dijete kao odrasla osoba. Možda je to utopija. Ali prijeka je potreba da pred očima uvijek imamo ideale koji su sada možda nedostižni, ali je samo u mukotrpnj težnji prema njima moguće stvoriti bolje perspektive. Budući da velik broj ljudi u Hrvatskoj mnoge vrijednosti još uvijek smatra apsolutnima te da određeni religijski i etički relativizam u Hrvatskoj još uvijek ostaje unutar podnošljivih granica, Hrvatska može Europi dati značajan prinos, pogotovo u vidu prisjećanja na neke korijene zapadne civilizacije kojih se ta Europa u svom Ustavu odrekla. Čekanje Hrvatske pred vratima Europske Unije svakako je gubitak ne samo za Hrvatsku nego i za Europu.

Present social development in Croatia and the values of ethics

Summary

On the basis of extensive researches carried out on this topic in Croatia in recent years, now it is necessary to offer a project of “recovery” of the society and individuals’ health in Croatia. The elements that negatively influence on the talk about

the values promotion in Croatia are: excessive politicisation of the entire social life in Croatia, inadequate role of media in the informative and formative sense, mentality of clientelism with all its negative consequences, uncritical approach to the issue of Croatia's entry in the EU and never answered question whether we want Croatia to be a lay or laicist state. What is specific when talking about the values in Croatia is the fact that they have not entirely lost their attachment to religion, i.e. to the transcendental dimension. However, having in mind our history, it seems that the only way to establishing a scale of values in Croatia is the way of upbringing for values. The upbringing for values, besides the criteria that the EU offers in that sense, must also have specific emphases, like the upbringing for national identity, solidarity and common good.

Key words: *values of ethics, religion, social development, upbringing for values, school.*